

سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان

به استقبال رمضان

حجت الاسلام والمسلمین علی رضا انصاری*

قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ أَقْبَلَ إِلَيْكُمْ شَهْرُ اللَّهِ بِالْبَرَكَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ شَهْرٌ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ أَفْضَلُ الشُّهُورِ وَأَيَّامُهُ أَفْضَلُ الْأَيَّامِ وَآيَاتِهِ أَفْضَلُ الْآيَاتِ»^۱

اهمیت بحث

ماه مبارک رمضان، فرصت خوبی برای فتح قله‌های بلند معنویت، جبران کاستی‌ها و بازخوانی زندگی بوده، آثار و برکات بسیاری را در خود جمع کرده، از آن میان، «لیلة القدر» است که قرآن درباره آن می‌فرماید: «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ»^۲ شب قدر، از هزار ماه، برتر است.»

* پژوهشگر حوزه علمیه.

۱. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۳.

۲. قدر، آیه ۴.

چگونه می‌توان از ماه ضیافت خدا استفاده نمود؟ برای پاسخ به این پرسش باید از رهنمودهای معصومان علیهم‌السلام بهره گرفت؛ زیرا ایشان الگویی موفق در بهره‌گیری از ماه رمضان هستند. اهل بیت علیهم‌السلام هم خود از این ماه خوب استفاده می‌نمودند و هم دیگران را راهنمایی می‌کردند که چگونه از این ماه بزرگ کمال بهره را ببرند. مناسب دیدیم که این بحث را طی دو جلسه تقدیم کنیم. گفتنی است، رویکرد کلی این جلسات، بر ارائه سیره معصومان علیهم‌السلام در ماه رمضان مبتنی است و البته گاهی به تناسب بحث، به گفتار و کردار عالمان دین نیز اشاره شده است.

اما در نوشتار حاضر، درباره موضوعاتی همچون اهمیت و آداب این ماه سخن می‌گوییم:

۱. شناخت ماه رمضان

استفاده از فرصت ماه رمضان، نیازمند شناخت آن است و تا این ماه شریف را نشناسیم، نمی‌توانیم از آن به‌درستی بهره‌مند شویم. راه شناخت آن استفاده از آموزه‌های قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام می‌باشد. از منظر اسلام، ماه رمضان از مهم‌ترین ماه‌های سال است؛ ماهی که رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله از آن به عنوان «ماه ضیافت خدا» یاد کرد. حضرت در خطبه شعبانیه می‌فرماید:

«ای مردم! روی آورده به شما ماه خدا با برکت، رحمت و مغفرت؛ ماهی که در پیشگاه الهی از همه ماه‌ها برتر است و روزهای آن، برتر از همه روزها و شب‌های آن، برتر از همه شب‌هاست. ساعات آن نیز برتر از همه ساعات است و این، ماهی است که در آن به مهمانی خدا فراخوانده شده‌اید. در این ماه، نفَس‌های شما تسبیح، و خوابتان عبادت است. عمل شما در این ماه، مورد پذیرش درگاه خدا و دعایتان مستجاب است.»^۱

همچنین امام سجاده علیه‌السلام با ادبیات عارفانه می‌فرماید: «... ماه روزه، ماه اسلام، ماه طهارت، ماه آزمایش و ماه قیام است. ماهی که خدا قرآن را در آن نازل کرد و بدین جهت، برتری آن ماه را بر سایر ماه‌ها بر پایه احترام فراوان و فضیلت‌های آشکار روشن نمود.»^۲ آن حضرت در فرازی از دعای رؤیت هلال ماه رمضان، خطاب به این ماه بزرگ می‌فرماید: «خداوند تو را

۱. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۳.

۲. علی بن الحسین علیه‌السلام، الصحیفة السجادیة، دعای ۴۳، ص ۱۸.

مجلس دوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: به استقبال رمضان ■ ۲۵

کلید ماه نو برای کار نو قرار داد. از خدا می‌خواهم که تو را ماه برکت قرار دهد و روزگار از برکت آن نگاهد.»^۱

توصیف این ماه با عباراتی مانند: «کلید نور»، «ماه اسلام» و «ماه نزول قرآن»، بیانگر آن است که ماه رمضان، فرصتی استثنایی است؛ به طوری که اگر انسان در این ماه، پرونده خویش را بازخوانی نکند و کاستی‌های اعمال خود را جبران ننماید، در ایام دیگر، چنین فرصتی برایش فراهم نخواهد شد.

۲. استقبال از ماه رمضان

معصومان علیهم السلام پس از معرفی ماه رمضان، به ما آموخته‌اند که ورود به این ماه، آداب و شرایط خاصی دارد؛ همان‌گونه که حضور در مهمانی آداب دارد؛ با این تفاوت که در ضیافت‌های دیگر، مهمان و میزبان، هر دو از بندگان خدا هستند؛ اما در ضیافت ماه رمضان، خدا میزبان و بندگان مهمان اویند. از این رو، باید آداب مهمانی را بیشتر رعایت کنیم. اهل بیت علیهم السلام برای ورود به ماه رمضان، نخست به استقبال ماه رمضان می‌رفتند و در قالب‌های مختلف، مانند خواندن دعای رؤیت هلال و یا اهتمام به آراستگی ظاهری و معنوی خود، آماده ماه رمضان می‌شدند. آمادگی به گونه‌ای بود که در آنان تحول ایجاد می‌شد. سید بن طاووس نقل می‌کند: وقتی ماه مبارک رمضان فرا می‌رسید، رنگ چهره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تغییر می‌کرد و بسیار به نماز و دعا می‌پرداخت.^۲

امام سجاده علیه السلام نیز با خواندن دعای رؤیت هلال به استقبال ماه رمضان می‌رفت؛ چنان‌که هنگام حلول ماه رمضان، دعا می‌کرد: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي حَبَانَا بِدِينِهِ، وَاخْتَصَّنَا بِمِلَّتِهِ، وَسَبَّلَنَا فِي سَبِيلِ إِحْسَانِهِ... جَعَلَ مِنْ تِلْكَ السَّبِيلِ شَهْرَهُ رَمَضَانَ، شَهْرَ الصِّيَامِ، وَشَهْرَ الْإِسْلَامِ، وَشَهْرَ الظُّهُورِ، وَشَهْرَ التَّمْحِصِ، وَشَهْرَ الْقِيَامِ...»^۳ حمد و سپاس خداوندی که دین خود را به ما ارزانی کرد و ما را به آیین خویش اختصاص داد و به راه‌های احسان خود درآورد و یکی از

۱. ابن طاووس، *إقبال الاعمال*، ج ۱، ص ۱۸۲.

۲. همان، ص ۲۰.

۳. علی بن الحسین علیه السلام، *الصحيفة السجادية*، ص ۱۸۶.

آن راه‌ها که در برابر ما گشوده، ماه او، ماه رمضان است؛ ماه صیام و ماه اسلام، ماه پاکیزگی از آلودگی‌ها، ماه رهایی از گناهان و ماه برپایی نماز.»

معصومان علیهم‌السلام نه تنها خود به استقبال این ماه می‌رفتند، بلکه دیگران را نیز به این امر سفارش می‌کردند؛ چنان‌که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم سه روز مانده به ماه رمضان، به بلال دستور می‌داد که در میان مردم جار بزند. پس مردم را جمع می‌کرد و بر منبر می‌رفت و می‌فرمود: «ای مردم! همانا این ماه به شما روی آورده و آن سرور همه ماه‌هاست. در آن، شبی وجود دارد که از هزار ماه بهتر است. در این ماه، درهای دوزخ بسته و درهای بهشت گشوده می‌شود. هر که این ماه را دریابد و آمرزیده نشود، خداوند او را از رحمت خود دور گرداند.»^۱

همچنین معصومان علیهم‌السلام به خانواده‌های خود سفارش می‌کردند که به استقبال ماه رمضان بروند. امام صادق علیه‌السلام هنگام حلول ماه رمضان به فرزندانش فرمود: «جان‌های خود را به تلاش و کوشش وادارید؛ زیرا در این ماه، روزی‌ها، قسمت‌ها و اجل‌ها نوشته می‌شود و در آن، نام‌های مهمانان خدا که بر او وارد می‌شوند، نوشته می‌گردد. در این ماه، شبی هست که عمل عبادت در آن، از عمل هزار شب بهتر است.»^۲

۳. غسل

ورود به ضیافت خداوند، همان‌طور که به آمادگی معنوی نیاز دارد، به آراستگی و طهارت ظاهری نیز محتاج است. یکی از آراستگی‌های ظاهری، غسل است؛ چنان‌که مرحوم شیخ عباس قمی در آداب و شرایط روز اول ماه رمضان، به اهمیت غسل تصریح می‌کند^۳ و یادآور می‌شود که یکی از آداب شب‌های قدر، غسل است.^۴ غسل، از یک سو عبادت است؛ چون باید به «نیت تقرب و اطاعت خداوند» انجام شود و از سوی دیگر، مایه نظافت و بهداشت جسم می‌باشد؛ چون با شست‌وشوی بدن، هر مؤمنی خود را برای حضور در

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۴، ص ۱.

۲. ابن طاووس، إقبال الاعمال، ج ۱، ص ۲۰.

۳. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، ص ۳۵۸.

۴. همان، ص ۳۷۱.

مجلس دوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: به استقبال رمضان ■ ۲۷

مجامع عمومی و ملاقات سالم و اثربخش با اهل ایمان آماده می‌کند. معصومان علیهم السلام در ماه رمضان این کار را انجام می‌دادند و دیگران نیز را به آن سفارش می‌نمودند؛ همچنان‌که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در دهه آخر ماه مبارک رمضان، هر شب غسل می‌کرد.^۱ امام باقر علیه السلام نیز شب‌های نوزدهم، بیست و یکم، بیست و سوم و بیست و پنجم را غسل می‌نمود.^۲ امام صادق علیه السلام فرموده است: «هرکس برای شب‌های هفدهم، نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم ماه مبارک رمضان که احتمال «شب قدر» بودن آنها می‌رود، غسل کند، از گناهان پاک می‌گردد و مانند روزی می‌شود که از مادر متولد گردیده است.»^۳

۴. خواندن دعای رؤیت هلال

از آن‌رو که روزه‌دار، در ماه رمضان به ضیافت معنوی دعوت شده، طبیعی است که باید آداب ضیافت را رعایت کند. یکی از آداب، خواندن دعای رؤیت هلال است. از این‌رو، پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام هنگام دیدن هلال ماه رمضان، دعای رؤیت هلال می‌خواندند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگاه هلال ماه رمضان را می‌دید، رو به قبله می‌ایستاد و می‌گفت: «اللَّهُمَّ أَهْلَهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ وَالْعَافِيَةِ الْمَجَلَّةِ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا صِيَامَهُ وَتِلَاوَةَ الْقُرْآنِ فِيهِ اللَّهُمَّ سَلِّمْهُ لَنَا وَتَسَلِّمْهُ مِنَّا وَسَلِّمْهُ فِيهِ»^۴ خدایا! این ماه را با امنیت و ایمان و سلامت و اسلام و عافیت تمام [و روزی وسیع و رفع بیماری‌ها] و تلاوت قرآن و توفیق در نماز و روزه، بر ما وارد کن. ما را برای ماه رمضان و این ماه را برای ما، سالم گردان تا ماه رمضان تمام گردد.»

امام صادق علیه السلام هنگام رؤیت هلال رو به قبله می‌ایستاد و این دعا را می‌خواند: «اللَّهُمَّ أَدْخِلْهُ عَلَيْنَا بِالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ وَالْيَقِينِ وَالْإِيمَانِ وَالْبِرِّ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى.»^۵

۱. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۳۲۷.

۲. همان.

۳. شیخ صدوق، فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۱۳۷.

۴. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۷۴.

۵. همان: «خدایا، این ماه را با سلامتی، اسلام، یقین، ایمان، نیکوکاری و توفیق انجام اعمالی که دوست

داری و تو را راضی می‌کند، بر ما وارد کن.»

۵. آثار و فواید روزه

همه واجبات اهمیت دارند و انجام آنها سعادت دنیا و آخرت انسان را تأمین می‌کند؛ اما برخی واجبات، از اهمیت ویژه و والایی برخوردارند. روزه، از جمله این واجبات است. چرایی این اهمیت را می‌توان به جهت وجود آثار مهم مادی و معنوی در روزه دانست. در ادامه، برخی از این آثار را بیان می‌کنیم:

- تقواگرایی

از فواید مهم روزه این است که روح انسان را «تلطیف»، و اراده انسان را «تقویت» و غرایز را «تعديل» می‌کند. روزه‌دار باید در حال روزه با وجود گرسنگی و تشنگی، از مصرف غذا و آب و همچنین لذت جنسی چشم‌پوشد و عملاً ثابت کند که همچون حیوان در بند اسطبل و علف نیست؛ بلکه می‌تواند زمام نفس سرکش را به دست گیرد و بر هوس‌ها و شهوات خود مسلط گردد. خلاصه اینکه روزه آدمی را از عالم حیوانیت ترقی داده، به جهانی سرشار از طهارت و انسانیت صعود می‌دهد.^۱ قرآن کریم فلسفه روزه را «تقوا» بیان می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! روزه بر شما نوشته و مقرر شده؛ همان گونه که بر کسانی که پیش از شما بودند، مقرر شد. شاید پرهیزکار شوید.»

بر همین اساس، رسول خدا فرمود: «بهترین عمل در این ماه، پرهیز از گناه است؛ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ فِي هَذَا الشَّهْرِ الْوَرَعُ عَنِ مَحَارِمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»^۳

روزه گوید کرد تقوا از حلال در حرامش دان که نبود اتصال^۴

اهل بیت علیهم‌السلام برای روزه اهمیت خاص قایل بودند. از این رو، تأکید می‌نمودند که در این ماه، کسی روزه نخورد و حرمت این واجب الهی را حفظ کند. البته از منظر ایشان، روزه، تنها

۱. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۶۲۹.

۲. بقره، آیه ۱۸۳.

۳. ابن طاووس، إقبال الاعمال، ج ۱، ص ۳.

۴. مولوی، مثنوی، دفتر پنجم.

مجلس دوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: به استقبال رمضان ■ ۲۹

پرهیز از خوردن و آشامیدن نیست؛ بلکه باید زبان، گوش و چشم انسان نیز روزه داشته باشند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «وَاحْفَظُوا أَلْسِنَتَكُمْ وَغَضُّوا عَمَّا لَا يَحِلُّ النَّظْرُ إِلَيْهِ أَبْصَارَكُمْ وَعَمَّا لَا يَحِلُّ السَّمَاعُ إِلَيْهِ أَسْمَاعَكُمْ»^۱

امام سجاد علیه السلام عرضه داشت: «بارخدا! آنچه ما را در این ماه از آن منع کرده‌ای، به ما الهام کن و ما را به روزه داشتن یاری ده؛ آن‌سان که اعضای بدن خویش را از معاصی تو بازداریم و در آنچه سبب خشنودی توست، به کارگیریم تا به هیچ سخن بیهوده گوش نسیاریم و به هیچ لهو و بازیچه ننگریم و به هیچ ممنوع دست نکشاییم و به سوی هیچ حرامی گام برنداریم و چیزی جز آنچه حلال کرده‌ای، در شکم‌های خود جای ندهیم و زبانمان جز سخن تو نگوید و رنجی بر خود هموار نکنیم، جز آنکه ما را به ثواب تو نزدیک سازد و کاری نکنیم، جز آنچه ما را از عذاب تو در امان دارد»^۲

روزی پیامبر صلی الله علیه و آله شنید که زنی به کنیزش ناسزا می‌گوید؛ درحالی که روزه‌دار است. حضرت دستور داد طعامی آورند و به آن زن فرمود: بخور! عرض کرد: ای رسول خدا! روزه هستم. حضرت فرمود: چگونه روزه داری، در صورتی که به کنیزت فحش می‌دهی؟ سپس فرمود: روزه، فقط خودداری از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها نیست؛ خداوند روزه را از تمامی آنچه که روزه را از بین می‌برد، حجاب قرار داده است. آن‌گاه فرمود: «قَلَّ الصُّوَامَ وَأَكْثَرَ الْجُوعِ»^۳ چقدر روزه‌داران واقعی کم هستند و گرسنگان بسیار!

حقیقت این است که متأسفانه امروزه برخی از تقوای الهی فاصله گرفته‌اند و به همین جهت، شرارت‌های اجتماعی مانند سرقت، افزایش یافته و باعث ازهم‌پاشیدن بعضی خانواده‌ها شده است. قرآن کریم هنگام بازخوانی سرگذشت امت‌های پیشین، گناه را عامل اصلی سقوط آنان و نزول عذاب می‌داند.^۴ علی علیه السلام در این باره می‌فرماید: «وَأَيُّمُ اللَّهُ مَا كَانَ

۱. ابن طاووس، *إقبال الاعمال*، ج ۱، ص ۳: «زبانتان را نگه دارید و از آنچه نگاه بدان روا نیست،

چشمانتان را ببندید و از آنچه گوش دادن بدان حلال نیست، گوش‌هایتان را نگه دارید.»

۲. علی بن الحسین علیهما السلام، *الصحيفة السجادية*، ص ۱۸۷.

۳. حرّ عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۱، ص ۱۶۶.

۴. انعام، آیه ۶.

قَوْمٌ قَطُّ فِي غَضِّ نِعْمَةٍ مِنْ عَيْشٍ فَرَّالَ عَنْهُمْ إِلَّا بِذُنُوبٍ اجْتَرَحُوهَا لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ؛^۱ به خدا سوگند! هیچ ملتی از آغوش ناز و نعمت زندگی باز گرفته نشد، مگر به واسطه گناهانی که مرتکب شدند؛ زیرا خداوند هرگز به بندگان ستم نمی‌کند.

همچنین حضرت در دعای کمیل، از گناه به عنوان تغییردهنده نعمت و حبس‌کننده دعا یاد کرده است: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تُغَيِّرُ النِّعَمَ... تَحْبِسُ الدُّعَاءَ»^۲

فضیل بن عیاض که عارفی نامدار است، شاگردی داشت که از برترین شاگردان او بود. هنگامی که دچار بیماری شد، فضیل به بالین او آمد و مشغول خواندن سوره «یس» شد. شاگرد گفت: استاد! این سوره را نخوان! فضیل ساکت شد و گفت بگو: «لا إله إلا الله». گفت: نمی‌گویم؛ زیرا از توحید بیزارم!

در نهایت، او در آن حال از دنیا رفت و فضیل از مشاهده چنین حالتی، بسیار پریشان و ناراحت شد. از کنار بستر شاگردش برخاست و به خانه خود رفت و بیرون نیامد تا اینکه در خواب دید شاگردش را به سوی آتش دوزخ و عذاب می‌برند! فضیل به او گفت: تو برترین شاگرد کلاس من بودی، چه شد که معرفت را از دست دادی و به چنین سرنوشتی گرفتار شدی؟ شاگرد پاسخ داد: آلوده به سه گناه بودم:

۱. سخن چینی؛

۲. حسادت؛

۳. دچار مرضی بودم و طیب به من گفته بود باید سالی یک قدح شراب بنوشم تا بیماری‌ام رفع شود. این سه گناه، سرنوشت من را عوض کرد و دچار سوء عاقبت نمود.^۳

ماه رمضان، فرصت ارزشمندی برای شناسایی گناهان، و تمرینی برای ریشه‌کن نمودن رذایل اخلاقی است. بر این اساس، امام سجاد علیه السلام از ماه رمضان به عنوان ماه محوکننده گناهان یاد می‌کند: «السَّلَامُ عَلَيْكَ مَا كَانَ أَمْحَاكَ لِلذُّنُوبِ وَأَسْتَرَكَ لِأَنْوَاعِ الْعُيُوبِ»^۴ سلام بر تو ای ماه مبارک رمضان که محوکننده گناه هستی و پوشاننده‌تر از هر چیزی نسبت به عیوب انسان.

۱. صبحی صالح، نهج البلاغه، خطبه ۱۷۸، ص ۲۵۷.

۲. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، ص ۱۰۲.

۳. حسین انصاریان، تفسیر حکیم، ج ۸، ص ۸۷.

۴. علی بن الحسین علیه السلام، الصحیفة السجادیة، دعای ۴۵، ص ۱۹۸.

- یادآوری معاد

روزه، با گرسنگی و تشنگی و محدودیت‌هایی همراه است که انسان را هر لحظه به سوی هدفی که از این محدودیت‌ها دنبال می‌شود، رهنمون می‌کند. روزه‌دار می‌داند که خداوند او را در جهانی دیگر، از پاداشی بزرگ بهره‌مند خواهد کرد. بنابراین، یاد آخرت و رضایت و پاداش‌های الهی از عمل عبادی روزه، همواره با روزه‌دار است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الصَّوْمُ جَنَّةٌ مِنَ النَّارِ؛^۱ روزه، سپر آتش است.» این روایت، همواره به روزه‌دار گوشزد می‌کند که روزه، در قیامت برای او سپر از آتشی است که وی به واسطه گناهانش افروخته است. حال باید با اعمال نیک و دوری از گناهان، برای ارزشمندتر شدن روزه‌اش بکوشد تا در قیامت، روزه او را از آتش جهنم حفظ کند. از سوی دیگر، روزه‌داران می‌دانند که در حالت روزه‌داری، زادوتوشه برای آخرت خود مهیا می‌کنند و با تحمل دشواری‌ها، به یاد سختی‌های روز قیامت و حسابرسی اعمال می‌افتند. امام رضا علیه السلام فرمود: «إِنَّمَا أُمِرُوا بِالصَّوْمِ لِكَيْ يَعْرِفُوا أَلَمَ الْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَيَسْتَدِلُّوا عَلَى فَقْرِ الْآخِرَةِ؛^۲ مردم به انجام روزه امر شده‌اند تا درد گرسنگی و تشنگی را بفهمند و به واسطه آن، فقر و بیچارگی آخرت را بیابند.» از همه مهم‌تر اینکه روزه‌دار با خواندن دعای «اللَّهُمَّ ادْخِلْ عَلَى أَهْلِ الْقُبُورِ السُّرُورَ»^۳ به فکر مردگان افتاده، درباره آینده خود تصمیم می‌گیرد و این حقیقت را پیش رو دارد که قافله مرگ در حرکت است و باید پیش از آنکه با آن همراه شود، در اندیشه جهان پس از مرگ باشد. امروزه که این همه جنایت و ظلم در دنیا اتفاق می‌افتد، عامل اصلی آن، فراموشی معاد است. خداوند در بیان ستم ظالمان یادآوری می‌کند که این امر به جهت فراموشی معاد می‌باشد. در سوره «ص» آمده: «لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ؛^۴ برای آنها عذاب شدیدی است؛ به جهت فراموشی روز حساب.»

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۹.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۹.

۳. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، ص ۲۹۰: «خدا، بر گور خفتگان، شادی بفرست.»

۴. ص، آیه ۲۶.

- همبستگی اجتماعی

روزه در عرصه اجتماعی نیز دارای اثر می‌باشد؛ یعنی مردم در ماه مبارک رمضان، گرسنگی را با جان خود تجربه می‌نمایند و به یاد مستمندان می‌افتند و می‌فهمند که آنان چگونه با گرسنگی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. «بر کسی پوشیده نیست که روزه، یک درس مساوات و برابری در میان افراد اجتماع است؛ با انجام این دستور مذهبی، افراد متمکن هم وضع گرسنگان و محرومان اجتماع را به طور محسوس درمی‌یابند و هم البته ممکن است با توصیف حال گرسنگان و محرومان، سیران را متوجه حال گرسنگان ساخت؛ ولی اگر این مسئله جنبه حسی و عینی به خود بگیرد، اثر دیگری دارد... راستی اگر کشورهای ثروتمند جهان چند روز را در سال روزه بدارند و طعم گرسنگی را بچشند، باز هم این همه گرسنه در جهان وجود خواهد داشت؟»^۱

رسول خدا ﷺ از ماه رمضان به عنوان «ماه مواسات» یاد کرده و فرموده: «وَهُوَ شَهْرُ الْمُوَاسَاةِ؛ رمضان، ماه همدردی با دیگران است.» در حدیثی از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل شده که هشام بن حکم از علت تشریح روزه پرسید و امام در پاسخ فرمود: «إِنَّمَا أُمِرُوا بِالصَّوْمِ لِكَيْ يَعْرِفُوا أَلَمَ الْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَيَسْتَدِلُّوا عَلَى فَقْرِ الْآخِرَةِ؛^۲ روزه، به این دلیل واجب شده است که میان فقیر و غنی مساوات برقرار گردد و این، به دلیل آن است که غنی، طعم گرسنگی و تشنگی را بچشد و به یاد فقر و نداری روز آخرت بیفتد.» در دعای ماه رمضان دعا می‌کنیم: «اللَّهُمَّ اغْنِ كُلَّ فَقِيرٍ، اللَّهُمَّ اشْبِعْ كُلَّ جَائِعٍ»^۳

۶. افطاری دادن

یکی از سنت‌های حسنه، افطاری دادن است. این امر، در نهادینه‌سازی معاشرت‌های نیکو و انجام صله رحم، نقش اساسی دارد. اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَامُ دیگران را به این سنت پسندیده سفارش

۱. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۶۳۱.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۷۰.

۳. همان، ص ۹.

۴. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، ص ۲۹۰: «خدایا! هر نیازمندی را بی‌نیاز کن! خدایا! هر گرسنه را سیر نما.»

مجلس دوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: به استقبال رمضان ■ ۳۳

نموده، خود بدان اقدام می کردند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در خطبه شعبانیه فرمود: «... مَنْ فَطَّرَ مِنْكُمْ صَائِمًا مُؤْمِنًا فِي هَذَا الشَّهْرِ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ عِتْقُ رَقَبَةٍ وَمَغْفِرَةٌ لِمَا مَضَى مِنْ ذُنُوبِهِ؛^۱ هر کس مؤمن روزه داری را در ماه رمضان افطاری دهد، خداوند ثواب آزاد کردن بنده‌ای را به او داده و گناهان گذشته او را می بخشد.»

از امام صادق علیه السلام روایت شده: هنگامی که امام زین العابدین علیه السلام روزه می گرفت، دستور می داد گوسفندی را سر می بریدند و آن را تکه تکه می کردند و در دیگ‌ها می ریختند. حضرت در وقت غروب به دیگ‌ها سر می زد و در حالی که روزه داشت، بوی آبگوشت را استشمام می کرد و آن گاه می فرمود: کاسه‌ها را بیاورید! این کاسه را برای فلان کس، و دیگری را برای فلانی بکشید. همین طور، کاسه‌ها را پُر می کردند تا آبگوشت تمام می شد. سپس خود با نان و خرما افطار می کرد.^۲

بحمدالله، در جامعه ما افطاری دادن در حال گسترش است؛ اما انتظار آن است که این سنت نبوی بیشتر مورد توجه قرار گیرد. یکی از آثار مهم این امر، انجام صله رحم است؛ صله رحم متأسفانه در جامعه کم‌رنگ گردیده؛ در حالی که در اسلام بدان تأکید فراوانی شده است: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...»^۳ آنان که آنچه را خداوند به پیوستنش فرمان داده پیوند می دهند...»

رسول خدا صلی الله علیه و آله در خطبه شعبانیه سفارش کرد که در این ماه، صله رحم انجام دهید: «وَصِلُوا أَرْحَامَكُمْ»^۴ اهل بیت علیهم السلام به صله رحم اهمیت می دادند و خود پیشگام در این امر بودند. صفوان جمال می گوید: شبانگاهی بود که بین امام صادق علیه السلام و عبدالله بن حسن^۵ مشاجره‌ای پیش آمده، از هم جدا شدند. صبحگاهان برای کاری از خانه بیرون رفتیم. دیدم امام صادق علیه السلام بر در خانه عبدالله بن حسن ایستاده و به کنیز او می گوید: ابو محمد (عبدالله

۱. شیخ صدوق، فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۱۳۴.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۱۴۰.

۳. رعد، آیه ۲۱.

۴. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، خطبه شعبانیه.

۵. «عبدالله بن حسن مثنی»، نوه امام حسن مجتبی علیه السلام است.

بن حسن) را خبر کن! عبدالله از خانه بیرون آمد و گفت: ای ابا عبدالله! چه شده که به این زودی آمده‌ای؟ فرمود: دیشب آیه‌ای از قرآن را خواندم که مضطربم کرده است. گفت: کدام آیه؟ فرمود: خدای تعالی می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...» آنان که می‌پیوندند آنچه را خدا به پیوندش فرمان داده و از سختی حساب قیامت می‌ترسند.» عبدالله گفت: حق با توست؛ گویی من هرگز این آیه را در کتاب خدا نخوانده بودم. آن‌گاه همدیگر را در آغوش کشیدند و گریستند.^۱

مردی خدمت رسول خدا ﷺ آمد و عرض کرد: خویشاوندانی دارم که با آنان پیوند و رابطه دارم؛ اما آزارم می‌دهند. تصمیم گرفته‌ام آنان را ترک کنم. حضرت فرمود: آن‌گاه خدا هم تو را ترک می‌کند. گفت: پس چه کنم؟ رسول خدا ﷺ فرمود: به کسی که تو را محروم کرده، عطا کن. با کسی که از تو بریده است، رابطه برقرار ساز و از کسی که به تو ستم کرده، درگذر. هرگاه چنین کردی، خداوند پشتیبان تو خواهد بود.^۲

۷. آداب افطار

همان‌طور که همه برنامه‌های ماه رمضان، نظم و آداب و شرایط دارد، افطار نیز در این ماه، آداب و شرایط دارد. اهل بیت علیهم‌السلام این آداب را رعایت می‌کردند.

یکی از آداب، خواندن دعا پیش از افطار است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: پیامبر ﷺ در وقت افطار این دعا را می‌خواند: «اللَّهُمَّ لَكَ صُمْنَا وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْنَا فَتَقَبَّلْهُ مِنَّا ذَهَبَ الظَّمَا وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَبَقِيَ الْأَجْرُ»^۳ بارخدا یا! برای تو روزه گرفتیم و بر روزی تو افطار کردیم. پس آن را از ما بپذیر. تشنگی با آشامیدن برطرف شد و رگ‌ها تر گشت و ثواب باقی ماند.

امام علی علیه‌السلام هنگام افطار عرضه می‌داشت: «بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ لَكَ صُمْنَا وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْنَا فَتَقَبَّلْهُ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»^۴ خدایا! برای تو روزه داشتیم و بر روزی تو افطار کردیم. پس آن را از ما قبول نما. همانا که تو شنوا و دانایی.

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۵.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۱، ص ۹۲.

۳. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۹۵.

۴. محمد بن حسن طوسی، مصباح المتهجد وسلاح المتعبد، ج ۲، ص ۱۲۶.

مجلس دوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: به استقبال رمضان ■ ۳۵

اما اینکه اهل بیت علیهم السلام با چه چیزی افطار می‌کردند، احادیثی نقل شده که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد:

– امام باقر علیه السلام روایت کرده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با آب و خرما و یا آب و رطب افطار می‌کرد^۱ و اگر شیرینی و حلوا نبود، با شکر که از نی گرفته می‌شد، افطار می‌نمود.^۲

– امام باقر علیه السلام نقل می‌کند که حضرت علی علیه السلام دوست داشت که با شیر افطار کند.^۳

۸. حفظ حرمت ماه رمضان

اهل بیت علیهم السلام همواره مواظب بودند که حرمت و قداست ماه رمضان حفظ شود. از این رو، با کسی که روزه می‌خورد، به شدت برخورد کرده، بر او حد جاری می‌نمودند.

گویند نجاشی (شاعر) در روز ماه رمضان شراب خورد. او را نزد امام علی علیه السلام آوردند. حضرت پس از یک شب زندان و اجرای حد شرعی شراب‌خواری (هشتاد ضربه تازیانه)، بیست ضربه شلاق اضافی، به دلیل شکستن حرمت ماه رمضان، به او زد.^۴

امام سجاد علیه السلام نیز به حفظ حرمت ماه رمضان اشاره کرده و فرموده: «وَمَا أَسْعَدَ مَنْ رَعَى حُرْمَتَكَ بِكَ؛^۵ چقدر سعادت‌مند شد آن‌کسی که احترام تو را حفظ کرد!»

ما نیز باید به پیروی از اهل بیت علیهم السلام حرمت ماه رمضان را حفظ کنیم تا آثار برکات آن را در خود و جامعه مشاهده نماییم. داده‌های آماری نشان می‌دهد که آسیب‌های اجتماعی در ماه مبارک رمضان، کاهش چشمگیری دارد. مطابق گزارش نیروی انتظامی، آمار ارتکاب جرایم و آسیب‌های اجتماعی از قبیل: سرقت، نزاع و قتل، در طول ماه رمضان بیش از پنجاه درصد کاهش می‌یابد.^۶

۱. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۱۵۷.

۲. همان.

۳. همان، ص ۱۵۸.

۴. کلینی، الکافی، ج ۷، ص ۲۱۶.

۵. علی بن الحسین علیه السلام، الصحیفة السجادیة، دعای ۴۵، ص ۹۸.

۶. روزنامه هموطن سلام، ۱۳۸۳/۸/۲.